

БЪЛГАРСКАТА ЕЛЕКТРОЕНЕРГИЙНА СИСТЕМА – ДВА ПЕРИОДА, ДВЕ КОНЦЕПЦИИ

Идеята на доклада е да се съпоставят двете концепции за управление на електроенергетиката на България – плановата и пазарната - цели, реализация, резултати.

За целта ще дам фактите в развитието на управленските решения за енергетиката на ниво държава.

Ще дам и фактите в развитието на базовите електроенергийни мощности и на преносната и разпределителната система, като резултат от управлението им.

Поради формата на настоящата конференция изложението ми ще бъде под формата на конспект. Това от друга страна дава възможност за дискусия по темата.

Има два очевидно различни периоди, съответстващи на прилагането на двете концепции.

ПЪРВИ ПЕРИОД 1948-1989 Г.

За целия период са извършени 17 преобразувания в управлението на енергетиката, като в различни периоди е имало самостоятелно МЕ в други е било съвместявано с други министерства, а в периода 1987-1989 г. функционира като Асоциация „Енергетика“. (По идея главно на Огнян Дойнов и проф. Иван Ангелов с указ 56 от 1987 г. държавната икономика минава изцяло на принципа на относителна стопанска самостоятелност. Появяват се и частни търговски дружества.)

1948 г.

Към МЕ се създават „Енергообединение“, „Енергострой“, Елпром“, „Енергохидропроект“.

1949 г.

Създава се Съвета за икономическа взаимопомощ. С международното разделение и коопериране в развитието на икономиките на страните от съвета се създават условия за планомерно развитие и на енергетиките им.

1951 г.

Създава минно предприятие в Марица-изток.

На базата на залежите от лигнитни въглища в региона се развива енергиен комплекс.

1954 г.

Създава се НИИ по електрификация и електрическа промишленост.

1956 г.

Създаден е Минпроект.

1958 г.

Затворен е пръстенът на електроенергийната система (ЕЕС) на 110 кВ. (Уникално не само за времето си, но и до началото на 21 век постижение, което не е реализирано почти никъде в света!)

1959 г.

„Енергохидропроект“ и организацията Предварителни и перспективни проучвания на водните ресурси и съответното звено на БАН се обединяват в ПИЕС „Енергопроект“.

1960 г.

Приет е първият Общ идеен електрификационен план на България.

Въведена е в експлоатация ТЕЦ „Първа комсомолска“. Първата в комплекса Марица-Изток.

1961 г.

Изграден е български научноизследователски атомен реактор.

1964 г.

Влиза в експлоатация ТЕЦ Русе – Изток с още три разширения до 1985 г.

1966 г.

Към „Енергопроект“ се присъединяват Научноизследователският институт по енергетика и Централната лаборатория по енергетика на БАН.

Влиза в експлоатация първият блок на „Марица-Изток 2“. Разширение през 1985 г.

1969 г.

Влиза в експлоатация ТЕЦ „Варна“ с разширение 1979 г.

1970 г.

Затворен е пръстенът на ЕЕС на 220 кВ.

Изградени са междусистемни връзки със СССР, Румъния и Югославия.

1973 г.

Влиза в експлоатация ТЕЦ Бобов дол. Разширение 1975 г.

1974 г.

Влиза в експлоатация първи блок 440 МВт на АЕЦ Козлодуй. Още три блока по 440 МВт, съответно 1975, 1980, 1982 г.

1975 г.

Изградени са първите междусистемни връзки с Турция и Гърция.

1978 г.

Влиза в експлоатация първи блок на ТЕЦ „Марица-Изток 3“. Разширение 1981 г.

1982 г.

Започва строителството на АЕЦ „Белене“.

1984 г.

Затворен е пръстенът на 400 кВ между основните електропроизводствени мощности и системните подстанции.

Подписано е споразумение между България и СССР за сътрудничество в изграждането на АЕЦ „Белене“.

1987 г.

Влиза в експлоатация пети 1000 МВт блок на АЕЦ Козлодуй.

Влиза в експлоатация нова междусистемна връзка между СССР и България на 750 кВ, като част от единната за СИБ ЕЕС Мир.

„Енергопроект“ разработва прогноза за развитието на енергетиката ни до 2020 г.

Общо влияние на външни фактори: Сътрудничеството в СИБ дава надеждна основа за дългосрочното планиране, изграждане и експлоатация на българската енергетика.

Развитието на топлоенергетиката и атомната енергетика у нас са благодарение и на помощта на СССР и Чехословакия.

ИЗВОД: Пълно задоволяване на развиващото се в икономиката и бита електропотребление.

ВТОРИ ПЕРИОД 1990-2026 Г.

20-ти ноември 1989 г.

Комитет по енергетика вместо Асоциация „Енергетика“.

1990 г.

Спира се строителството на АЕЦ „Белене“.

Едностранно се прекратява износа на уранов концентрат за Съветския съюз срещу ядрено гориво.

Разширение на ТЕЦ Марица-Изток 2

1991 г.

Влиза в експлоатация 6-ти блок на АЕЦ „Козлодуй“.

По модела на „Електрисите де Франс“ е създадена „Национална Електрическа Компания“ (НЕК) АД с предмет на дейност „Производство, пренос, разпределение и пласмент на електрическа енергия“.

1991-2008 г.

България е подложена на силен, систематичен натиск от страна на Европейския съюз за закриване на малките блокове на АЕЦ „Козлодуй“. Отначало само на блок 1, после на блок 2 и накрая, и на четирите блока.

През 2006 г. са спрени окончателно 1-ви и 2-ри блок, 2008 г. – 3-ти и 4-ти.

1992 г.

Прекратява се уранодобива, който е 5% от световния.

Спира се изследователския реактор на Българската академия на науките в София.

1993 г.

НЕК се реструктурира в три направления:

- Електропроизводство;
- Електропоснабдяване;
- Ремонт и Инвестиции.

1994 г.

Изключен е електропроводът 750 кВ между Русия и България, поради разпад на единната ЕЕС „Мир“.

1995 г.

Последно разширение на ТЕЦ „Марица-Изток 2“.

Реализиране на първи етап ПАВЕЦ Чаира. Централата е най-голямата подземна ПАВЕЦ в Европа.

1997 г.

Окончателно спиране на проекта АЕЦ „Белене“.

Според управляващите тогава АЕЦ „Белене“ се обявява за ненужен и икономически неефективен проект.

През периода 1998-2017 г. още два пъти проектът е „отварян“ и спиран отново. През 2016 г. Русия ни изпрати част от договореното оборудване и ни осъди за спирането на проекта да заплатим 550 млн. евро. Парите бяха платени същата година.

1998 г.

Приет е първият енергиен пакет на ЕС като законодателна инициатива за либерализиране на националните пазари за електроенергия и природен газ. Той има за цел да сложи край на държавните монополи, като въвежда изисквания за достъп на трети страни до мрежите и осигурява първоначално разделяне на дейностите по производство, пренос и доставка.

1999 г.

Влиза в експлоатация вторият етап на ПАВЕЦ Чаира.

Американската „Ентърджи“ купува от НЕК 49% дял в ТЕЦ „Марица-Изток 3“ и впоследствие ангажира в проекта и италианската „Енел“. През 2003 г. дялът на „Енел“ и „Ентърджи“ е увеличен на 73% от акциите на предприятието. Централата на работи на основата на подписан с правителството договор за гарантирана печалба до 2024 г.

В края на май 2006 г. „Ентърджи“ окончателно се оттегля от проекта, като продава участието си на „Енел“.

2002 г.

„Енергопроект“ е приватизиран от фирма на варненската група ТИМ и се превръща в малка проектантска фирма за летищни съоръжения.

2003 г.

Приет е вторият енергиен пакет на ЕС като законодателна рамка за либерализация на европейските пазари за електроенергия и природен газ. Той задължава държавите членки да отделят мрежовите оператори от производството и доставките.

Електроразпределителните предприятия са отделени от структурата на НЕК.

2004 г.

НЕК продава електроразпределителните си дейности на частни фирми, които стават монополисти съответно в:

Североизточна България: купени от германската "Е.ОН" (E.ON).

Югоизточна България: купени от австрийската "ЕВН" (EVN).

София и Западна България: купени от чешката "ЧЕЗ" (CEZ).

2005 г.

Започва схемата с търговия на въглеродни квоти. След 2019 г. тя става основен инструмент на Зелената сделка на ЕС.

2006 г.

Агенцията по приватизация продава ТЕЦ „Варна“ на чешката компания „ЧЕЗ“.

2007 г.

Разделяне на управлението на Електроенергийната система от НЕК АД

Създава ново дружество „Електроенергиен системен оператор“ (ЕСО) ЕАД за единно оперативнo координиране и управление на електроенергийната система на Република България. Осъществява експлоатацията, поддръжката, ремонта и надеждното функциониране на електропреносната мрежа. Отговаря за съвместната работа на електроенергийната система с електроенергийните системи на държавите от синхронната зона на Континентална Европа и работи за обединение на електроенергийните пазари в района.

ТЕЦ Русе-Изток. Централата е собственост на „Топлофикация – Русе“ ЕАД, която е купена от словенската компания „Холдинг Словенске електрарне“. От 2010 г. дружеството е собственост на руската компания „Мечел“.

2008 г.

НЕК става част от създадения „Български енергиен холдинг“ заедно с „Мини Марица-Изток“, ТЕЦ „Марица-Изток 2“, АЕЦ „Козлодуй“, „Булгаргаз“, „Булгартрансгаз“, „Булгартел“ и дела от 27% от капитала на ТЕЦ „Марица-Изток 3“, ЕСО.

ТЕЦ „Бобов дол“ е приватизирана чрез продажбата на „Консорциум Енергия МК“

2009 г.

Приет е третият енергиен пакет като законодателна рамка на Европейския съюз от целяща пълната либерализация и интеграция на европейските пазари за електроенергия и природен газ.

Основните му цели са гарантиране на сигурността на доставките, понижаване на цените и осигуряване на реален избор за потребителите.

2010 г.

Бум в изграждането на соларни паркове в страната с приемането на първите закони за насърчаване на зелената енергия.
Започва масово навлизане на частни инвеститори в изграждането на възобновяеми енергийни източници (ВЕИ), с което се променя енергийният микс.

2011 г.

„Енел“ продава дела си на американската енергийна компания „КонтурГлобал“.

Открита е „Ей и Ес Марица-Изток 1“, собственост на американската AES Corporation.
Централата на работи на основата на подписан с правителството договор за гарантирана печалба до 2026 г.

2012 г.

Чешката група Енерго-Про придобива целия електроразпределителен и търговски бизнес на германската група Е.ОН в България.

Направено е предложение на Уестингхаус към българското правителство за 7-ми и 8-ми блок на АЕЦ „Козлодуй“.

За периода 2012 – 2026 г. Няколко поредни правителства вземат решения по тази идея, които довеждат до създаването на ново дружество в състава на БЕХ „АЕЦ Козлодуй – Нови мощности“ ЕАД и подписването на договори с авансово плащане за развитие на идеята без обаче да е налице дори идеен проект.

2014 г.

Създадена е „Българска енергийна борса“ като дъщерно дружество на БЕХ.

2015 г.

Създаден е Фонд "Сигурност на електроенергийната система" (ФСЕС). Този фонд акумулира средства от 5% отчисления от приходите на производителите и търговците на електрическа енергия за покриване на дефицитите в НЕК.
След 2021 г. средствата от фонда отиват основно за компенсация на частната икономика у нас.

2017 г.

ЧЕЗ продава ТЕЦ Варна на българската Сигда ООД.

2018 г.

Българската енергийна борса е придобита от Българската фондова борса.

Подземният добив в мини Бобов дол окончателно приключва.

2019 г.

Стартиран от председателката на ЕК Фон дер Лайен през 2019 г., **Зеленият пакт е отговор на призивите на граждани, особено на млади хора**, за спешни действия в областта на климата. В

него се определя план за трансформиране на европейската икономика, енергетика, транспорт и промишленост за по-устойчиво бъдеще.

Пактът има за цел емисиите на CO₂ да се намалят с най-малко 50 % до 2030 г., като намалението следва да достигне дори до 55 %. В същото време целта за неутралност по отношение на климата до 2050 г. става правно обвързваща чрез Европейския закон за климата.

Приет е четвъртият енергиен пакет на ЕС „Чиста енергия за всички европейци“ като законодателна рамка, насочена към декарбонизация на европейската икономика. Той поставя гражданите в центъра на енергийния преход, насърчавайки производството и управлението на собствена енергия.

2021 г.

Европейският съюз приема плана за възстановяване и основния му инструмент — Механизъм за възстановяване и устойчивост (МВУ).

Българският „Еврохолд“ купува Електроразпределителното дружество на ЧЕЗ.

2022 г.

ЕС приема Националния план за възстановяване и устойчивост на България като стратегически инструмент за икономическо и социално възстановяване, подкрепен от европейския механизъм „Следващо поколение Европа“. Впоследствие планът претърпява корекции.

Един от четирите стълба в него е Зелена България – енергийна ефективност, устойчив транспорт, ВЕИ и декарбонизация.

ПАВЕЦ Чаира. Уникалната централа "катастрофифира" през март 2022 г., когато след планов основен ремонт, при пусков тест, един от четирите агрегата аварира при много странни обстоятелства. Оттогава централата не работи. Направените анализи показват, че причината се корени в умора на материала. Според изнесените данни централата е била жестоко експлоатирана в режим на свръхнатоварване през периода 2016-2019 г., за да компенсира бързо нарастващия брой ВЕИ. Очакваният живот на агрегатите е бил 60 години, но по причина свръхнатоварване, той се е съкратил до 30. планираните задължителни периодични ремонти са били прескачани или бавени с петилетки.

2024 г.

ТЕЦ „Марица-Изток 3 Контур Глобал“ спира, поради липса на гарантирана печалба. Намаляване на възледобива.

2026 г.

ТЕЦ „Ей и Ес Марица-Изток 1“ спира поради липса на гарантирана печалба. Още намаляване на възледобива!

Пробно пускане на един ремонтиран агрегат на ПАВЕЦ Чаира.

Европейската комисия прие пети „Енергиен пакет за гражданите“ през март 2026 г. Той е насочен към намаляване на сметките за електроенергия, защита на уязвимите потребители и ускоряване на прехода към чиста енергия.

Общо влияние на външни фактори: В периода българската енергетика претърпява редица промени:

- 1990-2006 г. Основно влияние оказва ЕС с политиката си за закриване на мощности на АЕЦ „Козлодуй“ без техническа обосновка за това;
- 2007-2026 г. Промените в енергетиката у нас са изцяло подчинени на регламенти и директиви на ЕС, а от 2019 г. и на Зеленият пакт на ЕС, който работи като Зелена сделка;
- От 2012-2026 г. САЩ оказват силен, систематичен натиск върху българските правителства за смяна на руското ядрено гориво с американско и за реализиране на проекта на „Уестингхаус“.

ИЗВОД: Логично в условията на изцяло определящо външно влияние на промените в българската енергетика, на липсата на адекватна защита на българския национален интерес и при вътрешна енергийна политика, ориентирана към печалби за частни проекти и към „източване“ на държавните дружества, резултатите са в посока на постепенно ликвидиране на държавната енергетика.

От дългогодишен износител на електроенергия за региона (което се отчиташе в плановете на европейския съюз на електроенергийните оператори като устойчив положителен фактор за развитието на ЕЕС на Югоизточна Европа) България постепенно се превръща в страна, зависима от внос!

Политиката на ЕС за непрекъснато увеличаване на ВЕИ води до повишен риск от сринове на ЕЕС.

Ликвидирането на ключови елементи на ЕЕС създава редица социално-икономически проблеми, решаването на които с палиативните мерки на ЕС води само до негативни резултати. Не е изпълнена прокламираната основна цел на ЕС – чрез „чиста“ енергия да се намаляват цените на електроенергията за икономиката и бита. Случва се точно обратното – икономиката се нуждае от компенсации, а бита дори при регулиран режим на цените стига до класификацията „енергийна бедност“.

София, май 2026 г.

Любомир Денчев, Доктор по икономика